

Problemi slovenskega zaporskega sistema v luči judikature Evropskega sodišča za človekove pravice

Matjaž Ambrož¹, Lana Cvikl², Ana Oštir³

Danes velja, vsaj na načelni ravni, da je bistvo zavora omejitev posameznikove svobode, druga prikrajšanja pravic in svoboščin pa so nedopustna, če niso neločljivo povezana z omejitvijo svobode. Katera prikrajšanja so neločljivo povezana z izgubo svobode, je stvar interpretacije; s tem vprašanjem se je v zadnjih desetletjih obširno ukvarjalo Evropsko sodišče za človekove pravice (Sodišče). Namen prispevka je analiza njegove judikature, predvsem 3. člena (prepoved mučenja) in 13. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (pravica do učinkovitega pravnega sredstva) (1950/1994). To sta člena, zaradi katerih je bila nedavno obsojena tudi Slovenija. Največja problema njenega zaporskega sistema sta trenutno prezasedenost zaporov in nezadostna učinkovitost pravnih sredstev, ki so na voljo zapornikom (zakonodaja sicer zagotavlja pravna sredstva, vendar se v praksi kažejo kot ne dovolj učinkovita). Na podlagi analize judikature skušajo avtorji kritično ovrednotiti zaporske standarde, ki jih postavlja Sodišče, hkrati pa predlagajo ukrepe za izboljšave položaja zaprtih oseb v Sloveniji.

Gljučne besede: zapor, bivalne razmere, prezasedenost zaporov, učinkovita pravna sredstva, Evropsko sodišče za človekove pravice, pogojni odpust, Slovenija

UDK: 342.7:343.8(497.4)

1 Uvod: dopustne in nedopustne bolečine zavora

Leta 1954 je tedaj dvaintridesetletni sociolog Gresham M. Sykes začel svojo odmevno raziskavo življenja v zaporu. Na podlagi pogovorov (»nestrukturiranih intervjujev«) z obsojenci in osebjem v državnem zaporu v New Jerseyju, študije spisov obsojencev, vprašalnikov in opazovanja si je ustvaril sliko, ki jo javnosti predstavil v delu *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Knjižica velja danes za pionirsko delo t. i. sociologije zavora. V njej je med drugim analiziral prikrajšanja in nevednosti življenja v zaporu, ki jih je sam poimenoval »bolečine zavora« (Sykes, 1958/2007: 63–83). Naštel jih je pet (izguba svobode, izguba avtonomije, prikrajšanje za dobrine in storitve, prikrajšanje za heteroseksualne spolne stike in izguba varnosti), zanje pa je menil, da so najbrž neizogibna posledica prestajanja zaporne kazni.

Danes – vsaj na normativni ravni – velja, da je bistvo zavora omejitev posameznikove svobode, druga prikrajšanja pa so nedopustna, če niso neločljivo povezana z omejitvijo svobode (Snacken, Casier, Bauwens in Distelmans, 2013; van Zyl Smit in Snacken, 2009). Načelo zveni všečno, a je tako interpretativno odprto, da je pri odločanju o zaporskih vprašanih težko uporabno. Kako je mogoče vedeti, ali je okrnitev zasebnosti, ki jo prinaša prebivanje v sobi s še dvema obsojencema nujna posledica omejitve svobode, ki jo prinaša zaporna kazen?

Očitno je, da je za reševanje dilem te vrste potreben nekdo, ki opravi tehtanje in avtoritativno odloči, katera prikrajšanja, omejitve oziroma »bolečine« zavora so še sprejemljive. To nalogo v zadnjih desetletjih v evropskem prostoru poleg Evropskega odbora za preprečevanje mučenja in nehumanega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (v nadaljevanju: CPT) najvidneje opravlja Evropsko sodišče za človekove pravice (v nadaljevanju: Sodišče). Njegova praksa je resda včasih zadržana, omahljiva in večkrat neenotna, vendarle pa je v zadnjih dveh desetletjih nesporno veliko prispevala k izboljšanju razmer v evropskih zaporih in k razvoju pravnih standardov prestajanja zaporne kazni, zaradi česar jo danes nekateri štejejo za »temeljni vir evropskega zaporskega prava« (Pleić, 2010: 317).

V zadnjih nekaj letih se je na seznamu držav, obsojenih zaradi slabih zaporskih razmer, pojavila tudi Slovenija, zato

¹ Matjaž Ambrož je doktor pravnih znanosti, izredni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: matjaz.ambroz@pf.uni-lj.si.

² Lana Cvikl je absolventka Pravne fakultete Univerze v Ljubljani. E-pošta: lana.cvikl@gmail.com.

³ Ana Oštir je študentka Pravne fakultete Univerze v Ljubljani. E-pošta: ostir.ana@gmail.com.

se zdi čas primeren za analizo relevantne judikature Sodišča. Njeno poznavanje in upoštevanje lahko Sloveniji prihranita nadaljnje obsodbe in lahko, kar je še pomembnejše, prispevata k boljšim razmeram v zaporu. Namen našega prispevka je tako dvojen: po eni strani predstaviti izsek razvoja zaporskega prava, ki ga prinaša judikatura Sodišča, po drugi strani pa opozoriti na šibka mesta slovenskega zaporskega sistema v luči te judikature.

Pri izboru judikature Sodišča se omejujemo na tiste določbe Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (1950/1994; v nadaljevanju: Konvencija), ki se z vidika slovenskega zaporskega sistema trenutno kažejo kot najaktualnejše. Tako bosta v ospredju našega zanimanja 3. in 13. člen Konvencije (1950/1994). Pri prvem gre za prepoved mučenja, nečloveškega in ponižujočega ravnanja in kaznovanja; ta določba se, kot je znano, ne omejuje na mučenje *stricto sensu*, temveč je z leti postala osrednji instrument za presojo ustreznosti bivalnih razmer v zaporu (prim. van Zyl Smit in Snacken, 2009: 127). Tudi statistično je ta določba podlaga večine pritožb zapornikov. Pritožbe zapornikov zaradi kršitve 13. člena, ki zagotavlja pravico do učinkovitega pravnega sredstva, so manj odmevne, a se je izkazalo, da je prav pomanjkanje *učinkovitih* pravnih sredstev ena vidnejših ahilovih pet slovenskega zaporskega sistema.

Poleg navedenih Konvencija (1950/1994) vsebuje tudi druge določbe, ki pomembno sooblikujejo položaj oseb na prestajanju zaporne kazni. Med njimi velja izpostaviti pravico do zasebnega in družinskega življenja (8. člen), ki se uresničuje tudi z dovolj širokimi možnostmi korespondence, obiskov in prostih izhodov, svobodo izražanja (10. člen), ki vključuje tudi pravico do stikov z mediji in javno izražanje kritik zaporskega osebja, pravico do izpovedovanja vere ali prepričanja (9. člen) in ne nazadnje pravico skleniti zakonsko zvezo in si ustvariti družino (12. člen), vključno s pravico postati biološki starš. Analizi judikature na teh področjih bomo zaradi prostorskih omejitev namenili poseben prispevek.

V uvodu naj še opozorimo, da se naša razprava ne omejuje na razmere v zaporu, temveč se, če ni drugače navedeno, nanaša tudi na pripor. Zgolj zaradi jezikovne ekonomičnosti tega vsakič posebej ne izpostavljamo, temveč govorimo o »zaporskem sistemu«, »zaporu« in »zapornikih«.

2 Bivalne razmere v zaporu in 3. člen Konvencije

Po 3. členu Konvencije (1950/1994), kot ga razlaga sodišče, morajo države zagotoviti, da je oseba, ki ji je odvzeta prostost, zaprta v razmerah, ki so skladne s »človekovim do-

stojanstvom, da je način izvedbe tega ukrepa ne privede v tako stisko ali težke razmere, ki presegajo neizogibno raven trpljenja, prisotnega pri odvzemu prostosti, ter da se ustrezno zavarujeta njeno zdravje in dobrobit.«⁴ Sodišče nikjer izrecno ne opredeli, v kakšnem smislu in obsegu uporablja pojem človekovega dostojanstva, podrobneje tudi ne opredeli »neizogibne ravni trpljenja«, temveč je treba vsebino teh konceptov po delčkih izpeljevati iz njegove sodne prakse. Zato nekateri avtorji upravičeno opozarjajo, da pojem človekovega dostojanstva, ki se pojavlja v diskurzu o položaju zapornikov, nikakor ni trdna danost, temveč je fluiden koncept, »odvisen od tistih, ki ga imajo moč opredeljevati« (Snacken et al., 2013: 105).

Sodišče to posredno priznava, poudarja, da je treba Konvencijo (1950/1994) razumeti kot dinamičen instrument, katerega razlaga se spreminja in razvija skupaj z družbenim razvojem.⁵ Prav zadnje desetletje je prineslo pomemben razvojni premik pri razlagi 3. člena Konvencije (1950/1994) v povezavi s položajem zaprtih oseb. Starejša praksa sodišča je namreč »inherentne omejitve«, ki jih prinaša zapor, razlagala široko. Tako, denimo, ni bila pripravljena priznati kršitve Konvencije (1950/1994) »zgolj« zaradi tega, ker je bil zavod, v katerem je posameznik prestajal kazen, prezaseden (van Zyl Smit in Snacken, 2009: 12, 88, 133). Ob tem se je Sodišče sklicevalo na to, da se zapori navadno »soočajo z omejitvami, kot sta prezasedenost in pomanjkanje osebja, zaradi česar se je težko posebej posvetiti težavam posameznega zapornika.«⁶

Do preobrata je prišlo ob prelomu tisočletja, ko je Sodišče prilagodilo prakso stališču CPT, da je o nesprejemljivih kršitvah človekovega dostojanstva mogoče govoriti tudi tedaj, ko ne gre za namerno povzročanje trpljenja, temveč za splet slabih materialnih razmer in neustrezne organizacije.⁷ V sodbi *Peers proti Grčiji* izrecno zapiše, da gre za pomanjkanje spoštovanja pritožnika, ker pristojne oblasti niso izboljšale neustreznih bivalnih razmer.⁸ Tako je Sodišče tudi zavzelo

⁴ Npr. *Valašinas proti Litvi*, 44558/98, 24. 7. 2001, §102; *Kudła proti Poljski* [GC], 30210/96, 26. 10. 2000, §94.

⁵ *Tyrer proti Združenemu kraljestvu*, 5856/72, 25. 4. 1978, §31; *Soering proti Združenemu kraljestvu*, 14038/88, 7. 7. 1989, §102; *Selmouni proti Franciji* [GC], 25803/94, 28. 7. 1999, §101; *Rantsev proti Cipru in Rusiji*, 25965/04, 7. 1. 2010, §277.

⁶ *Hilton proti Združenemu kraljestvu*, 5613/72, 14. 5. 1984, §101 (v §§97–99 pa o tem, kako je zapornik s svojo težavno osebnostjo in preobčutljivostjo, prispeval k temu, da ga je zaporsko osebje neustrezno disciplinsko kaznovalo).

⁷ Drugo splošno poročilo Odbora Sveta Evrope za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, CPT/Inf(92)3, 13. 4. 1992, §44. Sodišče se pri ugotavljanju stanja v določenem zaporu pogosto sklicuje na konkretne ugotovitve iz poročil CPT, kot tudi na priporočila »CPT Standards«.

⁸ *Peers proti Grčiji*, 28524/95, 19. 4. 2001, §75.

stališče, ki je v času vsesplošnega omejevanja javne porabe še toliko bolj pomembno, da proračunske omejitve ne morejo upravičiti zaporskih razmer, ki kršijo elementarno človekovo dostojanstvo in pravice. Ne glede na logistične in finančne težave, ki jih imajo države pogodbenice z vzdrževanjem zaporskega sistema, mora biti ta organiziran na način, ki zagotavlja zapornikom dostojno življenje.⁹ Povedano bolj preprosto: če denarja za zagotavljanje ustreznih zaporskih razmer ni, je treba proračunska sredstva prerazporediti.

To stališče, ki na načelni ravni ne more biti sporno, je lahko v praksi predmet polemik o tem, kako določneje opredeliti tisto elementarno človekovo dostojanstvo, ki ga mora država zagotoviti zaporski populaciji ne glede na proračunske omejitve. Pri presoji tega vprašanja je Sodišče, kot kaže njegova praksa, relativno zadržano: prizadeva si, da kršitve Konvencije (1950/1994) ne bi priznalo »prehitro«. Tako morajo slabe razmere in posegi v posameznikovo dostojanstvo doseči določeno stopnjo resnosti, presoja je odvisna od trajanja neprimernega ravnanja ali razmer, fizičnih in psihičnih posledic, v nekaterih primerih tudi spola, starosti in zdravstvenega stanja žrtve.¹⁰ Pri tem pa je zelo pomembno, da je kršitev tudi, če zaporsko osebe ni imelo namena ponižati ali razvrednotiti oškodovanca.¹¹

Tipični primeri, v katerih se odpira vprašanje kršitve 3. člena Konvencije (1950/1994), so telesni pregledi zapornikov, njihova osamitev, nezadostna zdravstvena oskrba, prisilno hranjenje, pomanjkljiva zaščita pred nasiljem drugih zapornikov. Vse pogosteje pa so to tudi »zgolj« neustrezne bivalne razmere, zaradi katerih je bila obsojena tudi Slovenija in bodo v središču našega zanimanja.

2.1 Judikatura na področju bivalnih razmer

Ko gre za judikaturu Sodišča s področja neustreznih bivalnih razmer, se v literaturi kot paradni primer praviloma navaja zadevo *Kalashnikov proti Rusiji*, v kateri se je pritožil pripornik, obtožen poneverbe, ki je približno štiri leta in deset

mesecev preživel v izjemno slabih razmerah. Nastanjen je bil v celici veliki 17 m², s štirimi pogradi. V celici je bilo nastanjenih okoli 24 oseb, spati so morali v izmenah. Sanitarije so bile znotraj celice, od preostalega prostora jih je ločevala le nizka pregrada, od katere je bila jedilna miza oddaljena le en meter. Izhod iz celice, v kateri so se zaradi slabih higienskih razmer zaredili ščurki in mravlje, je bil dovoljen zgolj za eno uro na dan, tuširanje s toplo vodo pa je bilo omogočeno dvakrat mesečno. Zaradi tako slabih bivalnih pogojev je pritožnik zbolel med drugim za več kožnimi obolenji, odpadli so mu nohti na nogah in rokah.¹²

Poudariti je treba, da je grozovitost razmer v zadevi *Kalashnikov* izjemna in da je prag kršitve 3. člena Konvencije (1950/1994) v praksi Sodišča postavljen bistveno nižje. Kršitev je lahko podana že zaradi nevšečnosti in omejitev, ki jih prinaša pomanjkanje osebnega prostora.¹³ Gre za pomemben odmik od starejše sodne prakse, ki je prezasedenost zaporov sicer štela za nezaželeno stanje, ne pa tudi za kršitev Konvencije (1950/1994; prim. Pleić, 2010: 319).¹⁴

Ključno vprašanje pri tem je, kdaj prezasedenost zapora doseže raven, ko je mogoče govoriti o kršitvi Konvencije (1950/1994). Sodišče je v tej zvezi precej zadržano in kršitve Konvencije (1950/1994) ni pripravljeno priznati takoj, ko je zavod prenapolnjen. Standard, ki ga postavlja Odbor za preprečevanje mučenja (CPT) in ga vsaj na normativni ravni sprejema tudi slovensko zaporsko pravo,¹⁵ je najmanj 7 m² osebnega prostora na zapornika. Vendar pa Sodišče žal za zdaj ne prizna kršitve Konvencije (1950/1994) takoj, ko ta standard ni dosežen. Pri tem se izogiba postavljanju togih številčnih meril (kvadratnih metrov osebnega prostora) in poudarja, da je treba vselej presojati konkretne okoliščine prestajanja zaporne kazni. Odločilna torej ni le kvadratura, ki jo ima posameznik na voljo, temveč tudi drugi dejavniki, kot so možnosti za gibanje zunaj celice, prezračevanje, ogrevanje,

⁹ Poltoratsky proti Ukrajini, 38812/97, 29. 4. 2003, §148; Mamedova proti Rusiji, 7064/05, 1. 6. 2006, §63; Orchowski proti Poljski, 17885/04, 22. 10. 2009, §153; Bazjaks proti Latviji, 71572/01, 19. 10. 2010, §111; Štrul in ostali proti Sloveniji, 5903/10, 6003/10, 6544/10, 20. 10. 2011, §139; Mandić in Jović proti Sloveniji, 5774/10, 5985/10, 20. 11. 2011, §126.

¹⁰ Irska proti Združenemu kraljestvu, 5310/71, 18. 1. 1978, §162; Ranninen proti Finski, 20972/92, 16. 12. 1997, §55; Dougoz proti Grčiji, 40907/98, 6. 3. 2001, §44; Jalloh proti Nemčiji [GC], 54810/00, 11. 7. 2006, §67.

¹¹ V. proti Združenemu kraljestvu [GC], 24888/94, 16. 12. 1999, §71; Peers proti Grčiji, 28524/95, 19. 4. 2001, §§67–68; Kalashnikov proti Rusiji, 47095/99, 15. 7. 2002, §101.

¹² Kalashnikov proti Rusiji, 47095/99, 15. 7. 2002. Glej tudi Modárca proti Moldaviji, 14437/05, 10. 5. 2007.

¹³ Mayzit proti Rusiji, 63378/00, 20. 1. 2005, §§39–43; Labzov proti Rusiji, 62208/00, 16. 6. 2005, §44; Ostrovar proti Moldaviji, 35207/03, 13. 9. 2005, §§84; Khudoyorov proti Rusiji, 6847/02, 8. 11. 2005, §§104–107; Mamedova proti Rusiji, 7064/05, 1. 6. 2006, §§61–65; Moiseyev proti Rusiji, 62936/00, 9. 10. 2008, §123; Orchowski proti Poljski, 17885/04, 22. 10. 2009, §§122, 134; Karapetyan proti Armeniji, 22387/05, 27. 10. 2009, §41; Iacov Stanciu proti Romuniji, 35972/05, 24. 7. 2012, §§168–169.

¹⁴ Y. proti Združenemu kraljestvu, 6870/75, 14. 5. 1977, str. 50; Sarközy proti Madžarski, 21967/93, 6. 3. 1997, §77.

¹⁵ Pravilnik o izvrševanju kazni zapora (2000, 2006, 2007, 2008, 2009, 2013) predpisuje za vsakega obsojenca v enoposteljni sobi najmanj 9 m², v večposteljni sobi pa najmanj 7 m² površine (27. člen Pravilnika).

naravna svetloba in podobno.¹⁶ Vendarle pa je na podlagi analizirane judikature mogoče reči, da Sodišče praviloma vselej ugotovi kršitev Konvencije (1950/1994), kadar ima posameznik na voljo manj kot 3 m² osebnega prostora.¹⁷ Tako je denimo v sodbi *Sulejmanovic proti Italiji* Sodišče razsodilo, da zgolj 2,7 m² osebnega prostora samo po sebi pomeni kršitev 3. člena, pri čemer so bili vsi ostali dejavniki bivalnih razmer znosni. Za obdobje, ko si je pritožnik delil celico z manj ljudmi in tako imel na voljo malo več kot 3 m², pa sodišče ni ugotovilo kršitve.¹⁸

Po drugi strani pa obstajajo primeri, ko je imel posameznik na voljo sicer nekoliko več prostora, kljub temu pa je bila kršitev ugotovljena zaradi kombinacije z drugimi okoliščinami, kot so omejene možnosti gibanja na prostem ali pomanjkanje zasebnosti pri uporabi stranišča.¹⁹

Svoja stališča, razpršena skozi številne sodbe, je Sodišče strnilo v zadevi *Ananyev in ostali proti Rusiji* (pilotna sodba, po kateri mora Rusija sprejeti sistemske ukrepe za ureditev bivalnih razmer v priporih).²⁰ Skladno s to sodbo obstaja »močna domneva o obstoju ponižujočega ravnanja«, če pritožnik nima lastnega ležišča, vsaj treh kvadratnih metrov osebnega prostora in dovolj prostora za nemoteno gibanje med pohištvo.²¹ Tudi če so ti pogoji izpolnjeni, pa je kršitev lahko ugotovljena zaradi drugih dejavnikov neustreznih bivalnih razmer, na primer prenizkih ali previsokih temperatur, pomanjkanja naravne svetlobe, svežega zraka ali pomanjkljive sanitarne ureditve.²²

CPT (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) opozarja, da je poleg naštetega za dostojno bivanje ključna tudi t. i. minimalna zasebnost, ki jo onemogočajo velike skupinske hale, v katerih na pogradih spi po več deset zapornikov in v

katerih zaradi pomanjkanja možnosti dela ali drugih aktivnosti, zaporniki tudi preživljajo pretežen del dneva; ne glede na kvadraturu, ki je posamezniku na voljo.²³

2.2 Obsodbe Slovenije zaradi kršitve 3. člena Konvencije

Slovenija je bila doslej obsojena za kršitev prepovedi ponižujočega in nečloveškega ravnanja zaradi neustreznih bivalnih razmer v ZPKZ Ljubljana.²⁴ V sodbi *Štrucl in ostali proti Sloveniji* je Sodišče ugotovilo, da je Anes Dukić prebival pet mesecev, Jakob Štrucl in Henrik Klanšek pa po osem mesecev v večposteljnih sobah zaprtega oddelka ljubljanskega zapora. V sobah so imeli na voljo zgolj po 2,7 m² osebnega prostora. V sodbi *Mandić in Jović proti Sloveniji* pa je ugotovilo, da sta Petar Mandić in Vladan Jović na priprornem oddelku v podobnih razmerah prebivala sedem mesecev.

Takšno izrazito pomanjkanje osebnega prostora samo po sebi opozarja na možno kršitev 3. člena. Vlada (oziroma Državno pravobranilstvo) je v postopku sicer navajala, da so imeli pritožniki možnost preživljati čas zunaj celice (na dvorišču, v zaporniški menzi, v sobah za rekreacijo, v knjižnici), vendar je Sodišče menilo, da je ob taki prezasedenosti, kakršna je bila ugotovljena v celotnem ZPKZ Ljubljana, težko verjeti, da so zaporniki dejansko lahko preživljali svoj čas zunaj sob.

Obsojenci so smeli vsak dan po hišnem redu preživeti na prostem tri ure, ob koncu tedna pa dve uri. Zunanje dvorišče ni bilo pokrito, zato v primeru slabih vremenskih razmer njegova uporaba ni bila mogoča. Poleg tega so bili iz sob izpuščeni samo še v času obrokov (v menzo trikrat na dan po 30 minut) in če so se prijavili na prostocasne dejavnosti. Te so se večinoma izvajale v sobi za rekreacijo, ki meri 50 m² in jo je hkrati smelo uporabljati največ deset obsojencev (*Štrucl*, §§28–30, 86).

Sodišče je ugotovilo, da je položaj *pripornikov* še dodatno zaostrilo dejstvo, da so lahko na prostem, kar je tudi pomenilo izven sob, preživeli le dve uri na dan. Pripornik je bil 22 ur na dan zaklenjen v 16,28 m² veliki sobi, skupaj še s petimi drugimi priporniki. Rekreacijsko sobo, ki je merila 17 m² in so jo navadno hkrati uporabljali štirje priporniki, so smeli uporabljati le dodatni dve uri na teden (*Mandić in Jović*, §§19–20, 78).

¹⁶ *Trepashkin proti Rusiji*, 36898/03, 19. 7. 2007, §92; *Jirsak proti Češki*, 8968/08, 5. 4. 2012, §§63–64.

¹⁷ Edina znana izjema je zadeva *Valašinas proti Litvi*, kjer je imel pritožnik zgolj 2,7 m² osebnega prostora, vendar je bila celica 16 ur na dan odklenjena, da so se zaporniki lahko gibali po celotnem krilu zapora (44558/98, 24. 7. 2001, §§107–111).

¹⁸ *Sulejmanovic proti Italiji*, 22635/03, 16. 7. 2009, §§43–51.

¹⁹ *Peers proti Grčiji*, 28524/95, 19. 4. 2001, §§70–72; *Trepashkin proti Rusiji*, 36898/03, 19. 7. 2007, §94; *Moiseyev proti Rusiji*, 62936/00, 9. 10. 2008, §§122–126.

²⁰ Od prve zadeve *Kalashnikov* v letu 2002 je bilo proti Rusiji sprejetih že več kot 80 obsodb s ponavljajočim se dejanskim stanjem, ki so navedene v aneksu pilotne sodbe.

²¹ *Ananyev in ostali proti Rusiji*, 42525/07, 60800/08, 10. 1. 2012, [Ananyev], §148.

²² *Ananyev*, §§149–159.

²³ Enajsto splošno poročilo Odbora Sveta Evrope za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, CPT/Inf (2001)16, 3. 9. 2011, §29 (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CPT], 2001).

²⁴ *Štrucl in ostali proti Sloveniji*, 5903/10, 6003/10, 6544/10, 20. 10. 2011, [Štrucl]; *Mandić in Jović proti Sloveniji*, 5774/10, 5985/10, 20. 10. 2011, [Mandić in Jović]. Dokončni sta postali dne 20. 1. 2012.

Izrazito pomanjkanje prostora torej ni bilo olajšano z možnostjo gibanja po zavodu ali na prostem. Gibanja izven prezasedenih sob ne morejo nadomestiti možnosti branja, poslušanja radia ali gledanje televizijskega programa. Poleg tega je temperatura v sobah med poletjem 2009 v popoldanskih urah v povprečju dosegala okoli 28 stopinj Celzija in občasno presežala 30 stopinj, kar je glede na odsotnost umetnega pre-
zračevanja predstavljalo nezno vročino.

Sodišče je ugotovilo, da zaporske oblasti niso imele namena ponižati ali razvrednotiti pritožnikov, kljub temu pa so daljše obdobje morali bivati skoraj ves dan in vso noč na manj kot 3 m², kar po njegovi oceni pri vsakem posamezniku povzroča stisko, ki presega pri odvzemu prostosti neizogibno raven trpljenja (*Štrucl*, §§82–89; *Mandić in Jović*, §§77–80).

Pritožnikoma Petru Mandiću in Vladanu Joviću, ki sta vložila pritožbo zaradi razmer pri prestajanju pripora, je prisodilo pravično zadoščenje za nepremoženjsko škodo, vsake-
mu v višini 8.000 evrov in obema skupaj 2.000 evrov za stroške postopka pred Sodiščem (*Mandić in Jović*, §§130–135). Obsojencu Anesu Dukiću 6.000 evrov ter Jakobu Štruclu in Henriklu Klanšku po 7.000 evrov, za stroške postopka pa vsem skupaj 1.500 evrov (*Štrucl*, §§143–148).

Do ponovne obsodbe je prišlo 28. junija 2012, s sodbo *Praznik proti Sloveniji*, s skoraj identičnim dejanskim stanjem, v kateri se je Sodišče sklicevalo na ugotovitve, navedene v sodbi *Štrucl*, in prisodilo 7.000 evrov pravičnega zadoščenja.²⁵

Razmere v največjem slovenskem zaporu ZPKZ Dob pri Mirni, ki se tudi bori s prezasedenostjo, so po oceni Sodišča za enkrat še sprejemljive. Skupina 145 zapornikov je 27. aprila 2010 vložila pritožbo *Mole in 144 ostalih proti Sloveniji* (5700/10). Dva pritožnika sta imela določeno obdobje 3 m² osebne prostora, drugi pa malo več, med nastanitvijo v velikih skupinskih sobah²⁶ največ 3,8 m². Sodišče je zavrnilo vseh 145 pritožb, vendar o njih ni odločilo sočasno. Prvi je bil sklep *Lalić in ostali proti Sloveniji*, izdan 27. septembra 2011, v katerem je Sodišče kot odločilno upoštevalo okoliščino, da so bile sobe od 6. do 23. ure odklenjene, zaporniki so se posledično lahko gibali po celotnem krilu zavora, hkrati pa so imeli na voljo malo več kot 3 m² osebne prostora.²⁷

Tej odločitvi je sledilo še 42 sklepov, s katerimi je Sodišče vse pritožbe zavrnilo kot očitno neutemeljene. Pri večini se

²⁵ *Praznik proti Sloveniji*, 6234/10, 28. 6. 2012, §§17–22, 30.

²⁶ Več pa na oddelku brez drog, na posebej varovanem oddelku, v manjših in enoposteljnih sobah tudi do 8 m².

²⁷ *Lalić in ostali proti Sloveniji*, 5711/10, 5719/10, 5754/10, 5803/10, 5956/10, 5958/10, 5987/10, 6091/10, 6647/10, 6893/10, 27. 9. 2011.

ni spuščalo v poglobljeno ugotavljanje kršitev, temveč je sklenilo, da so razmere enake kot v zadevi *Lalić*.²⁸ Po hitrem postopku je zavrnilo tudi posamezne zahteve zaradi pomanjkljivega zdravstvenega varstva, podpore pri odvajanju od prepovedanih drog, neustreznega varstva pred nasiljem drugih zapornikov,²⁹ požarne varnosti³⁰ in bivanja med kadilci.³¹ Neizadostno utemeljena, z dokazi premalo podprta, je bila po oceni Sodišča tudi pritožba, da se je zapornik po krivdi oblasti med prestajanjem kazni okužil s hepatitisom C.³²

Trenutno na odločitev Sodišča čaka še zadeva *Šabić in 8 ostalih proti Sloveniji* (5738/10), ki se nanaša na ljubljanski zapor. Pritožniki navajajo, da imajo na voljo 3,4 m² osebne prostora, zunaj celic lahko preživijo zgolj štiri ure, preostalih dvajset ur dneva pa so praktično »priklenjeni« na postelje. Glede splošnih razmer opozarjajo na vseobsegajočo prezasedenost in pomanjkanje osebja, kar resno ogroža medicinsko in zlasti »psihološko« oskrbo. Ponovno tudi opozarjajo na visoke temperature v celicah, kar bi glede na dosedanjo sodno prakso lahko bil razlog za obsodbo kljub več kot trem kvadratnim metrom osebne prostora.

Državno pravobranilstvo je letos v odprtih zadevah, ki se nanašajo na prestajanja kazni zavora ali pripora v ZPKZ Ljubljana in v katerih so zahtevki pritožnikov utemeljeni (bivalne razmere enake oziroma podobne kot v zadevah *Štrucl in ostali proti Sloveniji* ter *Mandić in Jović proti Sloveniji*), začelo s pritožniki sklepati poravnave. Na naše poizvedovanje so po elektronski korespondenci 3. septembra 2013 sporočili, da so bile doslej »sklenjene tri poravnave, izplačani pa dve odškodnini v skupni vrednosti 4.670,00 evrov«.

²⁸ Na primer *Livadić in ostali proti Sloveniji*, 5704/10, 5724/10, 5728/10, 5729/10, 5733/10, 5749/10, 5750/10, 5753/10, 5759/10, 5780/10, 4. 1. 2012; *Smajović in ostali proti Sloveniji*, 5714/10, 6007/10, 6014/10, 6022/10, 6030/10, 6040/10, 6084/10, 6102/10, 6108/10, 6117/10, 31. 1. 2012; *Boris Ahec proti Sloveniji* in 9 ostalih pritožnikov, 5829/10, 5841/10, 5855/10, 5864/10, 5876/10, 5898/10, 5900/10, 5906/10, 5911/10, 5917/10, 14. 2. 2012; *Lorbek in ostali proti Sloveniji*, 6980/10, 6985/10, 7034/10, 7036/10, 7059/10, 7175/10, 7182/10, 7189/10, 7199/10, 7207/10, 20. 3. 2012; *Bislimi proti Sloveniji* in 9 ostalih pritožnikov, 6918/10, 6922/10, 6927/10, 6934/10, 6952/10, 6954/10, 6961/10, 6964/10, 6971/10, 6974/10, 3. 4. 2012; *Gajšek proti Sloveniji*, 7048/10, 25. 6. 2013; *Mole in Komadina proti Sloveniji*, 5700/10, 5889/10, 25. 6. 2013.

²⁹ *Mešič proti Sloveniji*, 5767/10, 22. 11. 2011; *Ferenc proti Sloveniji*, 6682/10, 13. 3. 2012; *Pohorec proti Sloveniji*, 6684/10, 12. 6. 2012; *Brajdič proti Sloveniji*, 5778/10, 13. 11. 2012; *Katič proti Sloveniji*, 5830/10, 15. 1. 2013; *Krempl proti Sloveniji*, 6427/10, 25. 6. 2013; *Šušteršič proti Sloveniji*, 5971/10, 25. 6. 2013.

³⁰ *Kajzatović proti Sloveniji*, 6399/10, 25. 6. 2013.

³¹ *Stanivuk proti Sloveniji*, 6948/10, 30. 4. 2013.

³² *Majcen proti Sloveniji*, 6170/10, 25. 6. 2013.

3 Pravica do učinkovitega pravnega sredstva

V zadevah *Štruel in ostali* ter *Mandić in Jović* je bila Slovenija obsojena tudi zaradi kršitve 13. člena, po katerem morajo države v domačem pravnem redu poskrbeti za obstoj učinkovitih pravnih sredstev, s katerimi se lahko posameznik pritoži zoper kršitev konvencijskih pravic.³³ Po mnenju sodišča slovenski pravni red osebam, ki so zaprte v neustreznih bivalnih razmerah, ne zagotavlja ustreznega učinkovitega pravnega sredstva. Pri tem ne gre le za obrobno, formalnopravno vprašanje, temveč za resen vsebinski problem: posameznikove pravice so namreč vredne natanko toliko, kot so učinkoviti mehanizmi, s katerimi je mogoče doseči, da bodo dejansko spoštovane. Brez učinkovitega domačega pravnega sredstva zapornikom ostaja kot edina možnost dolgotrajen postopek pred Sodiščem,³⁴ ki pa je tudi preobremenjeno in ne zmore zagotoviti odprave kršitev v ustreznem času.

V prvih desetletjih delovanja sodišče do držav članic ni bilo pretirano zahtevno glede obstoja učinkovitih pravnih sredstev, v zadnjem desetletju pa se je intenzivno razvila ta pravica (Harris, O'Boyle, Bates in Buckley, 2009: 557; White in Ovey, 2010: 133). Kadar ima posameznik verjeten zahtevek (*arguable claim*), da je bil žrtev kršitve katere izmed konvencijskih pravic, mora imeti že v domačem pravnem redu na razpolago pravno sredstvo, ki omogoča odločitev o zahtevku in, če je potrebno, tudi popravo zatrjevane kršitve.³⁵ Sodišče lahko ugotovi nezadostno učinkovitost domačega pravnega sredstva in kršitev Konvencije (1950/1994) tudi v primeru, ko sicer ni ugotovilo izhodiščne kršitve pravice, ki jo je posameznik zatrjeval (npr. slabih bivalnih razmer v zaporu). Samo v primerih, ko Sodišče zavrže pritožbo kot očitno neutemeljeno, se z vprašanjem obstoja domačih pravnih sredstev sploh ne ukvarja (van Dijk et al., 2006: 1003; Harris et al., 2009: 560–561; van Zyl Smit in Snacken, 2009: 311).³⁶ Tako je denimo v sodbi *Ramirez Sanchez*

veliki senat menil, da bivanje v samici za obdobje 8 let in 2 mesecev ni predstavljalo kršitve 3. člena, obenem pa se je postavilo na stališče, da pritožnik pred domačimi organi ni imel na voljo učinkovitega pravnega sredstva zoper oddajo v samico ter njenega vsakokratnega podaljšanja, na podlagi česar je Francijo obsodil zaradi kršitve 13. člena.³⁷ Analogno je mogoče sklepati, da tudi če Sodišče v trenutno še odprti zadevi *Šabić in 8 ostalih proti Sloveniji* ne bo ugodilo pritožbenim navedbam glede neustreznih bivalnih razmer v ljubljanskem zaporu, bo po vsej verjetnosti spet ugotovilo kršitev 13. člena zaradi pomanjkanja učinkovitih pravnih sredstev (razen v primeru, da bi ugotovilo očitno neutemeljenost zahtevkov).

Judikatura Sodišča ločuje vsebinske in formalne pogoje, ki morajo biti izpolnjeni, da lahko govorimo o učinkovitem pravnem sredstvu (Harris et al., 2009: 562–565).

3.1 Vsebinski pogoji učinkovitosti pravnega sredstva

Vsebinsko mora biti pravno sredstvo sposobno preprečiti nastanek kršitve oziroma njeno nadaljevanje. Če je posameznik zaradi kršitve utrpel škodo (nepremoženjsko ali premoženjsko), mu mora biti prisojena ustrežna odškodnina.³⁸ Nekdo, ki je v zaporu ali priporu nameščen v nečloveških ali ponižujočih bivalnih razmerah, mora torej imeti na voljo pravno sredstvo, s katerim bo v doglednem času poskrbljeno: 1) da bodo neustrezne bivalne razmere odpravljene in 2) da bo prejel ustrežno odškodnino.³⁹ V tej zvezi Sodišče govori o preventivnem in kompenzatornem učinku pravnega sredstva, ki se morata dopolnjevati. Za trajajoče kršitve 3. člena, kot je bivanje v neustreznih bivalnih razmerah, je zelo pomembno, da je pravno sredstvo sposobno hitro odpraviti kršitev.⁴⁰

³³ 13. člen Konvencije (1950/1994): »Vsakdo, čigar pravice in svoboščine, ki jih priznava ta Konvencija, so kršene, ima pravico do učinkovitih pravnih sredstev pred domačimi oblastmi, in to tudi če je kršitev storila uradna oseba pri opravljanju uradne dolžnosti.«

³⁴ McFarlane proti Irski [GC], 31333/06, 10. 9. 2010, §112; Ananyev, §211.

³⁵ Silver in ostali proti Združenemu kraljestvu, 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75, 7136/75, 25. 3. 1983, [Silver], §113a. Za temeljna načela 13. člena glej Akdivar in ostali proti Turčiji [GC], 21893/93, 16. 9. 1996, §§65–68; Aksoy proti Turčiji, 21987/93, 18. 12. 1996, §§51–53; Selmouni proti Franciji [GC], 25803/94, 28. 7. 1999, §§74–77; Kudła proti Poljski [GC], 30210/96, 26. 10. 2000, [Kudła], §§152, 157–159 ter glede pravnih sredstev zoper neustrezne bivalne razmere že zgoraj omenjeno pilotno sodbo Ananyev, §§93–99, 100–118, 210–240.

³⁶ Težko si je namreč predstavljati, kako bi lahko bil »očitno neutemeljen zahtevek vseeno verjeten in *vice versa*« (Boyle in Rice proti

Združenemu kraljestvu, 9659/82, 9658/82, 27. 4. 1988, §§52–55; Powell in Rayner proti Združenemu kraljestvu, 9310/81, 21. 2. 1990, §33; Čonka proti Belgiji, 51564/99, 5. 2. 2002, §76).

³⁷ Ramirez Sanchez proti Franciji [GC], 59450/00, 4. 7. 2006, §11, 147–150, 161–166.

³⁸ Kudła, §158; Burdov proti Rusiji (no. 2), 33509/04, 15. 1. 2009, §97; Ananyev, §96; Guide to Good Practice in respect of domestic remedies (2013: §§36–37).

³⁹ Roman Karasev proti Rusiji, 30251/03, 25. 11. 2010, §79; Tsarenko proti Rusiji, 5235/09, 3. 3. 2011, §85; Ananyev, §97; Melnitis proti Latviji, 30779/05, 28. 2. 2012, §47. Glej tudi Dvoynkh proti Ukrajini, 72277/01, 12. 10. 2006, §72 in Koval proti Ukrajini, 65550/01, 19. 10. 2006, §95.

⁴⁰ Benediktov proti Rusiji, 106/02, 10. 5. 2007, §29; Ananyev, §98; Dirdizov proti Rusiji, 41461/10, 27. 11. 2012, §73; Reshetnyak proti Rusiji, 56027/10, 8. 1. 2013, §60; Torreggiani in ostali proti Italiji, 43517/09, 46882/09, 55400/09, 57875/09, 61535/09, 35315/10, 37818/10, 8. 1. 2013, [Torreggiani], §50, 55, 96 (pilotna sodba glede učinkovitih pravnih sredstev zaradi neustreznih razmer v italijanskih zaporih).

Sodišče postavlja pri odškodninskih (kompenzatornih) učinkih pravnega sredstva naslednja merila. V postopku domnevna žrtev ne sme nositi prevelikega dokaznega bremena.⁴¹ Primerno je, da mora dokazati *prima facie* obstoj neustreznih bivalnih razmer, s pomočjo njej dosegljivih dokazov, na primer odgovorov, ki jih je prejela od nadzornih organov, z izpovedbami prič ali lastnim podrobnim opisom razmer. S tem se trditveno in dokazno breme tožnika konča, breme države kot tožene stranke pa je, da te trditve poskusi ovreči s predložitvijo nasprotnih dokazov. Tudi pri dokazovanju obstoja škode se je Sodišče postavilo na stališče, da mora biti dokazno breme domnevne žrtve slabih zaporskih razmer zrahljano in da domača sodišča pri odločanju o odškodninah ne smejo biti preveč formalistična. V pilotni sodbi *Ananyev* izrecno navede, da ugotovitev neustreznih bivalnih razmer in s tem obstoja kršitve vzpostavlja »trdno domnevo«, da je posameznik utrpel nepremoženjsko škodo in da torej posebno dokazovanje, da je škoda nastala, praviloma ni potrebno (tako denimo ni nujno dokazovati obstoja fizičnih poškodb ali boleznih osebe, ki je bila žrtev neustreznih bivalnih razmer).⁴² Tako je Sodišče v zadevi *Iovchev proti Bolgariji* ugotovilo kršitev 13. člena, ker domača sodna praksa ni ustrezno ocenjevala čustvenih stisk pri ugotavljanju nepremoženjske škode. Kljub dokazanemu izredno slabim zaporskim razmeram je bolgarsko sodišče zavrnilo zahtevek za nepremoženjsko škodo, saj posamezniki naj ne bi vsi enako prenašali slabih razmer in ker pritožnik ni uspel dokazati, da je zares trpel. Po mnenju Sodišča bi morala biti bolgarska sodišča pri presoji bolj prožna in bi morala smiselno upoštevati, kako na posameznika vplivajo tako slabe bivalne razmere, četudi v postopku ni bilo priče, ki bi bila s pritožnikom v celici in bi lahko izpovedala o njegovem »vidnem« trpljenju.⁴³ Podoben občutek togosti je Sodišče naslovilo na bolgarska sodišča v zadevi *Iliev in ostali proti Bolgariji*, kjer je bolgarsko sodišče presojalo vsako izmed pritožnikovih navedb posebej: odškodnino je prisodilo, ker pritožnik v celici ni imel dostopa do tekoče vode in stranišča, zaradi pomanjkanja možnosti osebne higiene in slabe hrane, ne pa tudi zaradi slabega prezračevanja in osvetljave, saj naj ne bi uspel dovolj prepričljivo dokazati, da je trpel tudi zaradi tega.⁴⁴

Med vsebinske pogoje za učinkovitost pravnega sredstva postavlja Sodišče tudi zahtevo, da je sodna praksa prisojala

nja odškodnin ustaljena in enotna.⁴⁵ Glede višine odškodnine Sodišče sicer dopušča državam polje proste presoje (tudi samo pri odločanju o višini odškodnine upošteva življenjski standard v toženi državi), vendarle pa zahteva, da mora biti višina odškodnine primerljiva znesku pravičnega zadoščenja, ki ga samo prisoja v podobnih primerih.⁴⁶ Zato ni presenetljiva odločitev sodišča v zadevi *Shilbergs proti Rusiji*, da za 3 mesece in 13 dni bivanja v mrzli celici, brez ustrezne svetlobe, hrane in lastnega ležišča, simbolična odškodnina 1.500 rubljev (manj kot 40 evrov) ni bila ustrezna poprava kršitve.⁴⁷ Tudi pri višinah odškodnin Sodišče ne sprejema argumenta, da ne morejo biti višje zaradi proračunskih omejitev, in šteje za dolžnost nacionalnih sodišč kot varuhov človekovih pravic, da tudi s pomočjo ustrezne odškodnine izrazijo nasprotovanje takšnemu ravnanju oziroma opustitvi države.⁴⁸

3.2 Formalni pogoji učinkovitosti pravnega sredstva

Sodišče ne zahteva, da bi domači organ, ki odloča o pravnem sredstvu nujno moralo biti sodišče, zagotavljati pa mora ustrezna postopkovna jamstva.⁴⁹ Odločujoči organ je lahko tudi upravni, bistveno je, da je neodvisen od organa, domnevno odgovornega za nastalo kršitev.⁵⁰ Poleg tega mora imeti pritožnik pravico do sodelovanja v postopku,⁵¹ izdana odločba pa mora biti pravno zavezujoča in sprejeta v dognem času.⁵²

⁴⁵ Torreggiani, §§20–22, 97.

⁴⁶ Ganea proti Moldaviji, 2474/06, 17. 5. 2011, §22; Ananyev, §230.

⁴⁷ Shilbergs proti Rusiji, 20075/03, 17. 12. 2009, §70–79.

⁴⁸ Ananyev, §117. Nedopustno je seveda tudi pogojevanje odgovornosti države za neustrezne bivalne razmere v zaporih, na primer z ugotavljanjem krivde njenih uslužbencev (Skorobogatykh proti Rusiji, 4871/03, 22. 12. 2009, §§17–18, 31–32; Artyomov proti Rusiji, 14146/02, 27. 5. 2010, §§16–18, 111–112; Roman Karasev proti Rusiji, 30251/03, 25. 11. 2010, §82–85).

⁴⁹ Klass in ostali proti Nemčiji, 5029/71, 6. 9. 1978, §67; Silver, §113(b); Kudla, §157; Ramirez Sanchez proti Franciji [GC], 59450/00, 4. 7. 2006 (glej §159 v povezavi z §165); Bazjaks proti Latviji, 71572/01, 19. 10. 2010, §129.

⁵⁰ Silver, §116; Leander proti Švedski, 9248/81, 26. 3. 1987, §§81–82; Khan proti Združenemu kraljestvu, 35394/97, 12. 5. 2000, §§45–47; Ananyev, §§100–101; Ismatullayev proti Rusiji (sklep), 29687/09, 6. 3. 2012, §26; Dirdizov proti Rusiji, 41461/10, 27. 11. 2012, §75.

⁵¹ Kar ni bilo omogočeno pritožnikom v zadevah: Antropov proti Rusiji, 22107/03, 29. 1. 2009, §55; Aleksander Makarov proti Rusiji, 15217/07, 12. 3. 2009, §86; Ananyev, §§102–104. Belevitskiy proti Rusiji, 72967/01, 1. 3. 2007, §§59–60.

⁵² Silver, §115; Norbert Sikorski proti Poljski, 17599/05, 22. 10. 2009, §111; Ananyev, §§215–216; Torreggiani, §51; Guide to Good Practice in respect of domestic remedies (2013: §38).

⁴¹ Guide to good practice in respect of domestic remedies (2013: §§44–48). O porazdelitvi dokaznega bremena, pri presoji obstoja neustreznih bivalnih razmer v postopku pred Sodiščem glej Ananyev, §§121–126.

⁴² Ananyev, §§228–230.

⁴³ Iovchev proti Bolgariji, 41211/98, 2. 2. 2006, §§62, 66, 146. Podobno je odločilo tudi glede ocenjevanja nepremoženjske škode, nastale zaradi nepravilnega odvzema prostosti (Danev proti Bolgariji, 9411/05, 2. 9. 2010, §§34–35).

⁴⁴ Iliev in ostali proti Bolgariji, 4473/02, 34138/04, 10. 2. 2011, §§15, 48.

3.3 Slovenski zaporski sistem in učinkovitost pravnih sredstev

V zadevah *Štrucl in ostali* ter *Mandić in Jovič* je državno pravobranilstvo navedlo kar 10 različnih pravnih sredstev, ki jih imajo na voljo zaprte osebe v Sloveniji. Sodišče pa je ocenilo, da v primeru kršitev, ki se nanašajo na neustrezne bivalne razmere, nobeno ni dovolj učinkovito.⁵³ V nadaljevanju bomo kratko analizirali njihove pomanjkljivosti.

1) Možnost premeščanja med zavodi

Po 79. in 81. členu Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1, 2006, 2008, 2009, 2012) obstaja možnost premestitve, za katero lahko obsojenec zaprosi tudi zaradi prezasedenosti. Vendar pa se o taki obsojenčevi vlogi odloča diskrecijsko,⁵⁴ pri čemer je polje diskrecije Sodišče ocenilo kot precej široko. Pri odločanju o premestitvi se namreč upošteva tudi obsojenčev vedenje med prestajanjem kazni, čeprav ustrezne razmere ne bi smele biti ugodnost, ki si jo posameznik pridobi šele z ustreznim vedenjem. Če je s svojo vlogo uspešen, pa je problematično, da mora obsojenec plačati stroške premestitve sam (*Štrucl*, §§121, 123), kar praktično gledano pomeni, da se za premestitev v ustreznije razmere obsojencem izstavi račun.⁵⁵

Priporniki ne morejo zaprositi za premestitev sami, tako kot lahko to storijo obsojenci. Predlog za premestitev pripornika lahko poda le direktor zavoda, o njem pa odloča sodišče (skladno z 212. členom Zakona o kazenskem postopku (ZKP), 2012, 2013 in 55. členom Pravilnika o izvrševanju

pripora, 1999, 2002, 2004, 2006, 2007, 2008, 2009). Vodstvo ZPKZ Ljubljana se je zavedalo prezasedenosti v priporu, zato je bil leta 2010 vzpostavljen sistem, po katerem je bil dan predlog za premestitev, ko je bilo preseženo število 245 zaprtih oseb. Vendar je bila uporaba tega mehanizma odvisna od vodstva zapora in ne od pritožnikov, zato v tem delu ni mogoče govoriti o neposredno dostopnem in učinkovitem pravnem sredstvu (*Mandić in Jovič*, §110).⁵⁶

2) Nadzorstvo nad ravnanjem z obsojenci in priporniki, ki ga izvaja predsednik okrožnega sodišča; pritožba generalnemu direktorju UIKS ter pobuda Varuhu človekovih pravic

Med pravnimi sredstvi je državno pravobranilstvo navedlo nadzorstvo nad ravnanjem z obsojenci po 212. členu ZIKS-1 (2006, 2008, 2009, 2012) in nad ravnanjem s priporniki po 213.d členu ZKP (2012, 2013). V ozadju te rešitve je primerjalnopravno uveljavljena zamisel o sodnem nadzoru nad izvrševanjem kazenskih sankcij. Težava v slovenski izpeljavi te zamisli je v njeni nedodelanosti in precejšnji podnormiranosti (Ambrož, 2007: 287). To nadzorstvo v zakonodaji namreč sploh ni urejeno s formalnim postopkom, pri čemer predsednik okrožnega sodišča tudi ne more izdati pravno zavezujoče odločbe.

126. člen Pravilnika o izvrševanju kazni zapora (2000, 2006, 2007, 2008, 2009, 2013), ki naj bi podrobneje urejal nadzorstvo, določa za primer, če obsojenec poda pritožbo, zgolj to, da jo predsednik okrožnega sodišča »preveri in v primeru utemeljenosti odredi potrebne ukrepe«. Po 213.d členu ZKP (2012, 2013) bi moral pripornike obiskati vsaj enkrat na teden, ob čemer nima nobenih jasnih pooblastil. Lahko le ukrene, »kar je potrebno, da se odpravijo nepravilnosti, ki jih je zaznal pri obisku zavoda«. V terminologiji Sodišča to pravno sredstvo »ne zmore neposredno popraviti nedopustnega stanja«,⁵⁷ zato ne izpolnjuje pogoja učinkovitosti, ki zahteva, da je odločujoči organ pristojen izdati zavezujočo odločbo.

⁵³ S tem je sodišče zavrnilo tudi ugovor Vlade RS, da pritožniki niso izčrpali domačih pravnih sredstev (*Štrucl in ostali* proti Sloveniji, 5903/10, 6003/10, 6544/10, 20. 10. 2011, [*Štrucl*], §133; *Mandić in Jovič* proti Sloveniji, 5774/10, 5985/10, 20. 10. 2011, [*Mandić in Jovič*], §120).

⁵⁴ O premestitvi obsojenca odloča generalni direktor Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij, ko dobi mnenje zavoda, v katerem obsojenec prestaja kazen zapora, in mnenje zavoda, v katerega naj bi bil obsojenec premeščen (ZIKS-1, 2006, 2008, 2009, 2012: 81. čl., 2. odst.).

⁵⁵ Če je obsojenec premeščen na lastno prošnjo ali prošnjo njegovih ožjih družinskih članov, plača stroške premestitve sam, sicer pa zavod, iz katerega je premeščen (ZIKS-1, 2006, 2008, 2009, 2012: 81. čl., 5. odst.). Kot nam je v elektronski korespondenci pojasnil direktor ZPKZ Ljubljana, Miran Candellari, se obsojencem obračuna kilometrina od matičnega zavoda do kraja premestitve in nazaj, kamor se morajo vrniti pravosodni policisti z vozilom. Cena za kilometer trenutno znaša približno 0,44 evra (30 % od cene za liter neosvinčenega 95-oktanskega bencina). Obsojenca je 1. oktobra 2013 premestitev iz Ljubljane v Koper stala 95,04 evrov (216 km), v Celje 67,23 evrov (152,8 km), v Maribor 109,12 evrov (248 km), na Dob 55 evrov (125 km), v Novo Gorico 97,68 evrov (222 km) in v Novo mesto 61,78 evrov (140,4 km).

⁵⁶ Melnik proti Ukrajini, 72286/01, 28.3.2006, §§115-116; Piroglu in Karakaya proti Turčiji, 36370/02, 37581/02, 18. 3. 2008, §33; Tănase proti Moldaviji [GC], 7/08, 27. 4. 2010, §122; Guide to Good Practice in respect of domestic remedies (2013: §36). Poprava kršitve ne sme »temeljiti na diskrecijski pravici javnih uslužbencev« (Galstyan proti Armeniji, 26986/03, 15. 11. 2007, §§39-42; X in Y proti Hrvaški, 5193/09, 3. 11. 2011, §64).

⁵⁷ To je seveda ena izmed zahtev učinkovitosti in s temi besedami prvič utemeljena v zadevi Mathias Berns in Joseph Ewert proti Luksemburgu (sklep), 13251/87, 6. 3. 1991, Decisions and Reports 68, str. 163-164; Gill in Malone proti Nizozemski in Združenemu kraljestvu (sklep), 24001/94, 11. 4. 1996, v delu "The Law": §2 *in fine*; Borbála Kiss proti Madžarski, 59214/11, 26. 6. 2012, §24.

Iz enakega razloga je Sodišče kot nezadostno štelo pritožbo, s katero se lahko obsojenec pritoži generalnemu direktorju Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij (UIKS) v skladu s 85. členom ZIKS-1 (2006, 2008, 2009, 2012), kot tudi pobudo, ki jo lahko naslovi na Varuha človekovih pravic skladno z 9. členom Zakona o varuhu človekovih pravic (1993, 1994, 2012) (*Štrucl*, §130; *Mandić in Jović*, §117). Mehanizmi, katerih rezultat so lahko le odločitve z močjo mnenja ali priporočila, niso učinkovita pravna sredstva,⁵⁸ saj pogoj učinkovitosti zahteva, da je odločujoči organ pristojen izdati zavezujočo odločbo. V tej zvezi velja opozoriti, da Sodišče celo pritožbe švedskemu parlamentarnemu varuhu človekovih pravic, ki je v praksi zelo spoštovana in praviloma upoštevana institucija,⁵⁹ ne šteje za učinkovito pravno sredstvo.⁶⁰

3) Neposredno sodno varstvo

Po 83. členu ZIKS-1 (2006, 2008, 2009, 2012) obstaja možnost sodnega varstva »v primeru mučenja ali drugih krutih oblik nečloveškega ali ponižujočega ravnanja«, vendar pa je tudi ta možnost izrazito podnormirana, kar ugotavlja tudi Sodišče (*Štrucl*, §124). Na to je pri nas opozoril že Erbežnik, ki ocenjuje, da določba v zdajšnji obliki ni uporabna in povzroča zmedo, saj ni jasno, »kako naj se takšna vloga poda, na kateri organ naj bo naslovljena, kakšne so njene obvezne sestavine, kakšne so lahko odločitve sodišča« (Erbežnik, 2010: 146–148).

4) Upravni spor in zahteva za prenehanje s kršitvami osebnostnih pravic

Upravni spor skladno s 4. in 33. členom Zakona o upravnem sporu (2006, 2007, 2012) omogoča tožbo za »prenehanje akta ali dejanja kršitve človekovih pravic«, 134. člen Obligacijskega zakonika (2007) omogoča civilno tožbo z »zahtevo za prenehanje s kršitvami osebnostnih pravic«. Toda izkazalo se je, da v Sloveniji ne obstaja niti ena sodna odločba, v kateri bi bilo na podlagi teh dveh institutov odločeno glede neustreznih bivalnih razmer v zaporu. Vlada je sicer predložila 12 odločb Upravnega sodišča, vendar te po vsebini niso imele nikakršne povezave s položajem pritožnikov: nanaša-

le so se na imenovanja, volitve in mandate, plačilo obveznih prispevkov gospodarski zbornici, zavrnitev vpisa v vrtec itd. (*Štrucl*, §111; *Mandić in Jović*, §99).

Sodišče je v tej zvezi opozoril, da ni dovolj, če pravna sredstva »teoretično« obstajajo, temveč morajo delovati tudi v praksi. Odsotnost sodne prakse namreč kaže, da je delovanje pravnega sredstva negotovo (*Štrucl*, §§125–127; *Mandić in Jović*, §§112–114). Če ni zadostne količine sodne prakse, pravnega sredstva ni mogoče šteti za učinkovitega.⁶¹

5) Ustavna pritožba

Tudi ustavna pritožba po prvem odstavku 50. člena Zakona o ustavnem sodišču (2007) ne ustreza zahtevam učinkovitega pravnega sredstva, saj pritožnikom ni neposredno dostopna – ti bi morali najprej izčrpati najmanj vsa redna pravna sredstva. Torej bi morali najprej brez uspeha prehoditi vse omenjene neučinkovite pravne poti (*Štrucl*, §§131–132; *Mandić in Jović*, §§118–119), kar pomeni, da ustavna pritožba ne more zagotoviti ustreznega hitrega odločanja (prim. tudi Pleić 2010: 321).⁶²

6) Odškodninska tožba

Končno je treba omeniti še tožbo po 179. členu Obligacijskega zakonika. Te v primeru zaprtih oseb ni mogoče šteti za učinkovito pravno sredstvo zato, ker lahko deluje le kompenzatorno: omogoča zgolj prisoditev odškodnine, ne more pa privedi do izboljšanja neustreznih bivalnih razmer (*Mandić in Jović*, §116).⁶³ Pri tem velja opozoriti, da kompenzatorna pravna sredstva zadoščajo pri osebah, ki so že bile odpuščene ali nameščene v ustrezne bivalne razmere.⁶⁴ Takšen je bil položaj pritožnika Anesa Dukića, ki je vložil pritožbo na

⁵⁸ Silver, §§54, 115; Montion proti Franciji (sklep), 11192/84, 14. 5. 1987, Decisions and Reports 52, str. 235; Lehtinen proti Finski (sklep), 39076/97, 14. 10. 1999; Aleksander Makarov proti Rusiji, 15217/07, 12. 3. 2009, §83; Ananyev, §105.

⁵⁹ Delovanje institucije švedskega parlamentarnega varuha človekovih pravic za kazenske zadeve je v primerjalnih študijah pogosto predstavljeno kot ideal nadzornega mehanizma, vendarle pa domači kritiki opozarjajo, da so se v zadnjih letih razmere v švedskih zaporih precej poslabšale (van Zyl Smit, 2010: 526).

⁶⁰ Leander proti Švedski, 9248/81, 26. 3. 1987, §82; Segerstedt-Wiberg in ostali proti Švedski, 62332/00, 6. 6. 2006, §118.

⁶¹ de Jong, Baljet in van den Brink proti Nizozemski, 8805/79, 8806/79, 9242/81, 22. 5. 1984, §39; Horvat proti Hrvaški, 51585/99, 26. 7. 2001, §44; Rodić in 3 ostali proti Bosni in Hercegovini, 22893/05, 27. 5. 2008, §§57–59; Marini proti Albaniji, 3738/02, 18. 12. 2007, §156; V. proti Sloveniji, 26971/07, 1. 12. 2011, §67; Ananyev, §110.

⁶² O tem, katere upravne in sodne postopke bi po mnenju Ustavnega sodišča moral najprej izčrpati zapornik iz Doba, ki se je pritožil zaradi pretepanja s strani paznikov in namestitve »v izolacijo«, glej sklep Up-863/04, z dne 22. 2. 2005, §4 (povzeto po Erbežnik, 2010: 149). Za primerjavo sistemov glej tudi Guide to good practice in respect of domestic remedies (2013: §§85–98).

⁶³ Do enakega sklepa je Sodišče prišlo med drugim tudi v sodbah Slawomir Musiał proti Poljski, 28300/06, 20. 1. 2009, §77; Orchowski proti Poljski, 17885/04, 22. 10. 2009, §§108–109; Shahanov proti Bulgariji, 16391/05, 10. 1. 2012, §55.

⁶⁴ Norbert Sikorski proti Poljski, 17599/05, 22. 10. 2009, §116; Łomiński proti Poljski (sklep), 33502/09, 12. 10. 2010, §§68–76; Iliev in ostali proti Bulgariji, 4473/02, 34138/04, 10. 2. 2011, §55.

Sodišče po odpustu iz ZPKZ Ljubljana, vendar do nedavnega v Sloveniji na tem področju še ni bilo nobene sodne prakse (Štrucl, §129).

Preboj se je zgodil 9. maja 2011, ko je Okrajno sodišče v Ljubljani prisodilo 2.290 evrov odškodnine za nepremoženjsko škodo, nastalo zaradi bivanja v neustreznih zaporskih razmerah. Gre za prvo tovrstno odškodnino pri nas, odločba pa je že pravnomočna.⁶⁵

Na podlagi gornjih ugotovitev je Sodišče v obeh obsodbah Slovenijo pozvalo, naj oblikuje učinkovit pravni instrument, ki bi v primeru neustreznih bivalnih razmer zagotavljal hitro reakcijo ter takojšnjo premestitev zaprte osebe. Posebej je opozorilo, da Slovenije zgolj prisojanje odškodnin ne bo rešilo pred ponovnimi obsodbami (Štrucl, §141; Mandič in Jovič, §128). Ugotovitve Sodišča tako nalagajo Sloveniji celovito reformo pravnih sredstev, ki jih imajo na voljo osebe, ki jim je odvzeta prostost (sodbi se sicer nanašata na pritožbe v zvezi z bivalnimi razmerami, vendar je glede na razloge obeh sodb mogoče sklepati, da bi bila enaka odločitev sprejeta tudi pri drugih pritožbah zaprtih oseb, na primer zaradi omejitve dopisovanja, obiskov, neustreznosti zdravstvene oskrbe, oddaje v samico in izreka drugih disciplinskih kazni).

4 Razprava in sklep

Judikatura Sodišča postavlja slovenski zaporski sistem pred dve temeljni nalogi: rešiti problem prezasedenosti zavodov in spremeniti sistem pravnih sredstev, ki jih ima na voljo zaprta oseba, tako da bodo ta učinkovita.

Reševanje problema prenapoljenosti ne dopušča veliko manevrskega prostora: lotiti se ga je mogoče bodisi z zmanjševanjem zaporniške populacije bodisi z izgradnjo novih kapacitet (prim. Meško, Fields in Smole, 2011). V slovenskih razmerah se zdi neizogibna kombinacija obeh pristopov (izgradnja novih kapacitet je potrebna tudi zaradi nefunkcionalnosti in dotrajanosti nekaterih obstoječih), vendarle pa bi kazalo nameniti težišče prvemu načinu, torej postopnemu zmanjševanju zaporniške populacije. Znatno olajšanje bi prinesla že ukinitve uklonilnega zapor, ki močno obremenjuje slovenske zaporske kapacitete, poleg tega pa se kadrovske zmogljivosti zaporov izčrpavajo za ječarsko delo, katerega edini namen je izterjava globe (prim. Filipičič, Šelih in Petrovec, 2011).

⁶⁵ Pritožbo Republike Slovenije zoper sodbo Okrajnega sodišča v Ljubljani (opr. št. I P 1725/2010, z dne 9. maja 2011) je Višje sodišče v Ljubljani zavrnilo (opr. št. II Cp 2360/2011, z dne 21. 3. 2012). Tudi Vrhovno sodišče je zavrnilo predlog za dopustitev revizije (opr. št. II DoR 174/2012, na seji dne 23. 8. 2012).

Ukrepi za zmanjševanje zaporske populacije so možni na vstopni in izstopni strani. Z »vstopno stranjo« mislimo na obseg izrekanja in trajanje tistih zapornih kazni, ki se tudi dejansko izvedejo v zaporu, z »izstopno stranjo« pa so mišljene različne oblike predčasnega odpusta (glej tudi Dünkel, 2013). Na vstopni strani je videti možnosti predvsem z večanjem obsega uporabe alternativnih sankcij, ki so v zadnjih letih razširile pri nas (predvsem na normativni ravni, torej glede pravnih okvirov njihovega izrekanja, pa tudi pri dejanski uporabi), vendarle pa bi bil obseg njihove uporabe lahko še večji, če bi upoštevali vodilo, da naj bo nepogojna zaporna kazen, ki se izvrši v zaporu, zares najbolj skrajno izmed vseh skrajnih sredstev (Ambrož in Jenull, 2012). Uporabo alternativnih sankcij sicer trenutno nekoliko otežuje razmeroma zapleten sistem izrekanja: predvidene so subsidiarno (sodišče mora najprej izreči nepogojno zaporno oziroma denarno kazen, katere izvršitev šele v drugem koraku nadomesti z alternativno sankcijo), zato se kaže kot primernejša rešitev za prihodnost ureditev alternativnih sankcij kot samostojnih sankcij (Šelih, 2007).

Pri ukrepih na izstopni strani je možnosti več. Čeprav so znani primeri evropskih držav, ki problem prenapoljenosti zaporov blažijo z občasnimi obsežnimi amnestijami (Francija), se zdi ustreznejše posvetiti liberalnejši politiki pogojnih odpustov. Razlogi za to so dvojni. Prvič, pogojni odpust, za razliko od amnestije omogoča individualizirano obravnavo. In drugič, pogojna narava tega instituta lahko bolj spodbuja resocializacijo oziroma vsaj »konformno vedenje«, kot pa predčasna prostost, ki jo zagotavlja amnestija, na katero vedenje pred in po odpustu ne more vplivati.

Čeprav je seveda res, da institut pogojnega odpusta ne bi smel postati dekla problematike prezasedenosti zaporov, pa v praksi ni mogoče spregledati njegovih pozitivnih učinkov tudi na tem področju (Ambrož in Šugman, 2011). Na obseg njegovega izrekanja najbrž najbolj vplivajo kriminalitopolitična prepričanja članov komisij, vendar pa bi tudi izpopolnitev normativnih okvirov instituta lahko delno prispevala k večjemu obsegu njegove uporabe, zlasti če bi po zgledu nekaterih primerjalnih sistemov (skandinavske države, Združeno kraljestvo), pri krajših zapornih kaznih prinesla t. i. obligatorni pogojni odpust (Ambrož in Šugman, 2011; Plesničar, 2012).

Ne glede na vse ukrepe na vstopni in izstopni strani določen obseg zaporske populacije neizogibno ostaja. Odprava prostorskih stisk blaži negativne vplive na zapornike in zaposlene, ne odpravlja pa vsega nepotrebnega trpljenja, ki ga prinaša zapor. Ker bo zapor, kot vse kaže, še dolgo sestavni del naše družbene resničnosti, velja napore vlagati v njegovo odpiranje, pri čemer so na voljo dobre izkušnje iz preteklosti (eksperimenta v Logatcu in na Igu; Petrovec in Muršič, 2011).

Podobno kot se problem prenapoljenosti slovenskih zaporov ni pojavil šele v zadevah, v katerih je bila Slovenija nedavno obsojena pred Sodiščem, temveč so nanj že dalj časa opozarjale različne domače in mednarodne institucije, je že nekaj časa znan tudi problem nezadostnih pravnih sredstev, ki jih imajo na voljo zaporniki (Ambrož, 2007; Erbežnik, 2010). Obsodba pred strasbourškim sodiščem daje bistveno več spodbud za rešitev problema kot zgolj splošna opozorila v literaturi, zato je v tem trenutku mogoče biti zmerno optimističen, da se bo kaj spremenilo tudi na tem področju.

Pri izpopolnitvi pravnih sredstev, ki so na voljo zaprtim osebam, kaže upoštevati tale izhodišča. Načelo, da naj nihče ne bo razsodnik v svoji zadevi,⁶⁶ je v kontekstu zapora treba razumeti tako, da naj bo težišče odločanja izven zaporske uprave. Notranji nadzor je nedvomno potreben, ne more pa nadomestiti vseh zagotovil, ki jih daje učinkovito pravno sredstvo. Iz primerjalnega prava so znane rešitve, ko je ta naloga zaupana bodisi sodiščem (praviloma posebej za ta namen specializiranim izvršilnim sodnikom) bodisi posebnim komisijam, ki niso sestavni del zaporske uprave (van Zyl Smit, 2010). Organ odločanja mora biti torej neodvisen, organizacijsko in kadrovske nepovezan z zaporskim sistemom, zdi pa se manj pomembno, ali gre za sodišče ali pa posebno komisijo,⁶⁷ če so le zagotovljena ustrezna postopkovna jamstva in ustrezna raven »kulture obrazložitve« (Kelk v van Zyl Smit in Dünkel, 2001: 484–488; Abels, 2012: 271–276).

Med postopkovnimi jamstvi v prvi vrsti izpostavljamo možnost sodelovanja v postopku, torej možnost biti slišan in se opredeljevati do navedb nasprotne strani (kontradiktornost). Gre za temeljno prvino poštenega postopka, ki se zdi na ravni sojenja (odločanja o krivdi) samoumevna, precej težje pa se prebija v pravno zavest ljudi, ko gre za vprašanja izvršitve sankcije. Tako ZIKS pri večini zadev določa odločanje v skrajšanem upravnem postopku brez zaslivanja strank (tretji odstavek 8. člena ZIKS-1), kar ne omogoča niti približka kontradiktornemu postopku. Pomemben premik je bil napravljen s prakso komisije, ki odloča o pogojnem odpustu, da prosilec zagotovi navzočnost pri odločanju in možnost, da se izjavijo. Žal pa gre pri tem za neformalizirano prakso in ne za nekaj, kar bi bilo po zakonu obvezno (Ambrož in Šugman, 2011; Plesničar, 2012).

Izjemno pomembno je tudi trajanje postopka. Posebno pri pravnih sredstvih, s katerimi posameznik zahteva odpra-

vo kršitve, npr. pri nevdržnih bivalnih razmerah v zaporu, je ključno, da je o njih odločeno hitro, največ v nekaj dneh. Pri tem se zdijo navedbe Slovenije v zadevah *Štrucl* ter *Mandić in Jović*, da so imeli pritožniki kot učinkovito pravno sredstvo na voljo upravni spor, tožbo za prenehanje kršitve osebnostnih pravic in ustavno pritožbo, obžalovanja vredno zatiskanje oči pred dejstvom, da nobeno od teh pravnih sredstev ne bi moglo izboljšati razmer v doglednem času.⁶⁸

Končno pa je za kakovost pravnih sredstev močno pomembno tudi to, kar tu imenujemo kultura obrazložitve (Lazarus, 2004: 244). Nobena skrivnost ni, da je ta pri nas včasih razmeroma nizka.⁶⁹ Samo z obrazloženimi trditvami je mogoče ustrezno polemizirati in samo prepričljivo obrazložena odločitev lahko prepriča naslovnika, da odločevalec ni ravnal arbitrarno. Zato je še posebej nujno, da organ, ki odloča, pristopi temeljito in resno k obrazložitvi.

Vsa naštetja jamstva pri obravnavi pravnih sredstev bi načeloma lahko izpolnjevala tako sodišča kot posebne komisije zunaj pravosodnega sistema. Glede na pravno tradicijo in izkušnje iz primerjalnega prava, zlasti Nemčije, Francije in Hrvaške (glej Ambrož, 2007; Malešević, 2008), pa se zdijo za naše razmere sodišča (z ustanovitvijo izvršilnih sodnikov) primernejša možnost.

Ne glede na formalno organiziranost tovrstnega pritožbenega organa bi se bilo dobro otestiti mentalitete, ki praviloma prikrito, a vendarle veje iz nekaterih odzivov na pritožbe zaprtih oseb. Najbolje jo povzemajo besede: »Saj si v zaporu, kaj pa vendar pričakuješ.« Kot protiutež tej mentaliteti naj izpostavimo koncept »zapornika – nosilca pravic«, ki se je sprva pojavil v nemškem prostoru (Lazarus, 2004: 34–36) in si pridobil tudi mednarodno veljavo. Z besedno zvezo »nosilec pravic« zasilno slovenimo izraz *Rechtsbürger*. Bistvo tega koncepta je, da se ideja človekovih pravic ne sme končati na vratih zapora: obsojenci morajo imeti enaka pravna jamstva pri uveljavljanju svojih pravic kot drugi državljani (van Zyl Smit in Snacken, 2009: 69–72, 344–348).

⁶⁶ Glej Silver, §116; Ananyev, §§100–101 ter *mutatis mutandis* Radaj proti Poljski (sklep), 29537/95, 35453/97, 21. 3. 2002, v delu: "The Law": §2; Belevitskiy proti Rusiji, 72967/01, 1. 3. 2007, §60; Horvat proti Hrvaški, 51585/99, 26. 7. 2001, §47.

⁶⁷ Čemur se zdi, da pritrjuje tudi Sodišče: Lorseé in ostali proti Nizozemski, 52750/99, 4. 2. 2003, §§92–96; Ananyev, §215.

⁶⁸ Za primer sodba U 1319/2003 z dne 11. maja 2004: zapornik iz Doba je zaprosil za premestitev »v kateri koli drug zavod«, ker je imel psihične težave, ogrozili pa so ga tudi soobsojenci. Upravno sodišče je vrnilo zadevo v ponovno odločanje zaradi nepopolno ugotovljenega dejanskega stanja *devet mesecev* po tem, ko je Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij zavrnila zapornikovo zahtevo.

⁶⁹ Primeroma naj navedemo obrazložitve iz ene novejših odločb (odločba 725–422/2010/6 z dne 16. 6. 2011), ki zavrne prošnjo za pogojni odpust: »Pri obsojencu za enkrat še ni mogoče podati ocene, na podlagi katere bi komisija lahko utemeljeno pričakovala, da v času pogojnega odpusta kaznivega dejanja ne bo ponovil.« Ker razlogov za tako oceno komisija za pogojni odpust ne navede, ne bi bilo bistvene razlike, če bi izdala odločbo brez obrazložitve.

To načelo je razmeroma preprosto proklamirati, težje pa si utira pot v dejanskosti. V javnem mnenju in tudi v upravnih in pravosodnih strukturah so še razmeroma trdno zasidrane predstave o tem, da je trpljenje v zaporu, tudi tisto, ki presega izgubo svobode, sestavni del kazni in kot tako sprejemljivo. Ni se mogoče izogniti vtisu, da temu trdovratnemu predsodku občasno podleže tudi Sodišče, ki je pokazalo presenetljivo omahljivost, ko bi moralo kot pravico zapornikov razglasiti denimo telefonske klice,⁷⁰ »zakonske« (intimne) obiske⁷¹ ali proste izhode⁷². Ob tem se Sodišče pogosto sklicuje na razvojno razsežnost razlage Konvencije (1950/1994) in opozarja, da nekega »privilegija« za zdaj še ni mogoče šteti za »pravico«. Zdi se, kot da bi se balo, da bo človeštvu povzročena škoda, če bi humanizacija zapora, ta »zaničevanja vredna rešitev, ki se ji ne moremo odpovedati« (Foucault, 2004), potekala s prehitrim tempom.

Literatura

- Abels, D. (2012). *Prisoners of the international community: The legal position of persons detained at international criminal tribunals*. Haag: T. M. C. Asser Press.
- Ambrož, M. (2007). Izvrševanje kazni zapora in sodni nadzor. V A. Šelih (ur.), *Sodobne usmeritve kazenskega materialnega prava* (str. 283–288). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Ambrož, M. in Jenull, H. (2012). *Kazenski zakonik (KZ-1) z novelama KZ-1A in KZ-1B: razširjena uvodna pojasnila*. Ljubljana: GV Založba.
- Ambrož, M. in Šugman, K. (2011). Conditional release (parole) in Slovenia: Problems and possible solutions. *Prison Journal*, 91(4), 467–488.
- van Dijk, P., van Hoof, F., van Rijn, A., Zwaak, L., Arai, Y., Bleichrodt, F. W., et al. (2006). *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*. Antwerpen, Oxford: Intersentia.
- Dünkel, F. (2013). Slovenian Exceptionalism? Die Entwicklung von Gefangenraten im internationalen Vergleich. V M. Ambrož, K. Filipčič in A. Završnik (ur.), *Zbornik za Alenko Šelih* (str. 59–91). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo, Pravna fakulteta v Ljubljani in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Erbežnik, A. (2010). *Zapor in razumevanje negativnih tendenc koncepta nadzorovanja* (Magistrska naloga). Ljubljana: Pravna fakulteta.
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CPT]. (2001). 11th general report on the CPT's activities. CPT/Inf (2001) 16. Pridobljeno na <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-11.htm>
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. (1950/1994). Uradni list RS, (33/94, MP 7-41/94).
- A. B. proti Nizozemski, 37328/97, 29. 1. 2002, §§92; Daniliuc proti Romuniji (sklep), 7262/06, 2. 10. 2012, §§68.
- Aliev proti Ukrajini, 41220/98, 29. 4. 2003, §188; Dickson proti Združenemu kraljestvu [GC], 44362/04, 4. 12. 2007, §81; Epners-Gefners proti Latviji, 37862/02, 29. 5. 2012, §62.
- Boulois proti Luksemburgu [GC], 37575/04, 3. 4. 2012, §102.
- Filipčič, K., Šelih, A. in Petrovec, D. (2011). Uklonilni zapor – kriminalitetnopolitični in ustavni vidiki. V *Zbornik 6. dnevi prekrškovnega prava* (str. 126–130). Ljubljana: GV založba.
- Foucault, M. (2004). *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- Guide to good practice in respect of domestic remedies*. (2013). Council of Europe, Committee of Ministers. Pridobljeno na [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec\(2013\)1178/4_2def&Language=lanEnglish&Ver=app6&Site=COE&BackColorIntranet=BDDBCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864#P236_44838](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Del/Dec(2013)1178/4_2def&Language=lanEnglish&Ver=app6&Site=COE&BackColorIntranet=BDDBCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864#P236_44838)
- Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E. in Buckley, C. (2009). *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Lazarus, L. (2004). *Constraining prisoner's rights: A comparative examination of Germany and England*. Oxford: Oxford University Press.
- Malešević, M. (2008). Sodnik za izvrševanje kazenskih sankcij. *Pravna praksa*, 27(40/41), I–VIII.
- Meško, G., Fields, C. in Smole, T. (2011). A concise overview of penology and penal practice in Slovenia: The unchanged capacity, new standards, and prison overcrowding. *Prison Journal*, 91(4), 398–424.
- Obligacijski zakonik (OZ-UPB1). (2007). *Uradni list RS*, (97/07).
- Petrovec, D. in Muršič, M. (2011). Science fiction or reality: Opening prison institutions (The Slovenian penological heritage). *Prison Journal*, 91(4), 425–447.
- Plečič, M. (2010). Mednarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzor nad sustavom izvršenja kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 17(1), 307–331.
- Plesničar, M. (2012). Slovenska ureditev pogodnega odpusta v luči sodobnih razvojnih trendov. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(2), 136–148.
- Pravilnik o izvrševanju kazni zapora (PIKZ). (2000, 2006, 2007, 2008, 2009, 2013). *Uradni list RS*, (102/00, 127/06, 112/07, 62/08, 19/09, 86/09, 51/13).
- Pravilnik o izvrševanju pripora (PIP). (1999, 2002, 2004, 2006, 2007, 2008, 2009). *Uradni list RS*, (36/99, 39/02, 114/04, 127/06, 7/07, 112/07, 62/08, 16/09).
- Snacken, S., Casier, I., Bauwens, A. in Distelmans, W. (2013). »Human dignity« in prisons and homes for elderly people: Different people – different dignity? V M. Ambrož, K. Filipčič in A. Završnik (ur.), *Zbornik za Alenko Šelih* (str. 101–113). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo, Pravna fakulteta v Ljubljani in Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Sykes, G. (1958/2007). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. New Jersey: Princeton University Press.
- Šelih, A. (2007). Kazenske sankcije in morebitne spremembe. V A. Šelih (ur.), *Sodobne usmeritve kazenskega materialnega prava* (str. 261–271). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- White, R. C. A. in Ovey, C. (2010). *The European Convention on Human Rights*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1-UPB1). (2006, 2008, 2009, 2012). *Uradni list RS*, (110/06, 76/08, 40/09, 109/12).
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP-UPB8). (2012, 2013). *Uradni list RS*, (32/12, 47/13).
- Zakon o upravnem sporu (ZUS-1). (2006, 2007, 2012). *Uradni list RS*, (105/06, 26/07, 109/12).
- Zakon o ustavnem sodišču (ZUstS-UPB1). (2007). *Uradni list RS*, (64/07).

31. Zakon o varuhu človekovih pravic (ZVarCP). (1993, 1994, 2012). *Uradni list RS*, (71/93, 15/94 109/12).
32. van Zyl Smit, D. (2010). Regulation of prison conditions. *Crime and Justice*, 39(1), 503–563.
33. van Zyl Smit, D. in Dünkel, F. (ur.) (2001). *Imprisonment today and tomorrow: International perspectives on prisoners' rights and prison conditions* (2nd ed.). Haag; Boston: Kluwer Law International.
34. van Zyl Smit, D. in Snacken, S. (2009). *Principles of European prison law and policy: Penology and human rights*. Oxford; New York: Oxford University Press.

Problems of the Slovenian Penitentiary System in Light of Practices in the European Court of Human Rights

Matjaž Ambrož, Ph.D., Associate Professor of Criminal Law, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia.
E-mail: matjaz.ambroz@pf.uni-lj.si.

Lana Cvikl, graduate of law, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: lana.cvikl@gmail.com.

Ana Oštir, student of law, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: ostir.ana@gmail.com.

Nowadays it is widely accepted, at least in principle, that the essence of a prison sentence shall be in the deprivation of freedom, while limitations of other rights and freedoms are inadmissible, unless they are inherently linked to this loss of freedom. Which limitations are inherently linked to the loss of freedom, is a matter of interpretation; in the past few decades, this question has been extensively elaborated by the European Court of Human Rights (the Court). This study attempts a comprehensive analysis of its practice, with the main emphasis on Article 3 (prohibition of torture) and Article 13 (the right to an effective legal means) of the European Convention on Human Rights (1950/1994). Slovenia has recently been found guilty for violations of these two articles; the core problem of the prison system in Slovenia is prison overcrowding and insufficiency of legal means available to prisoners (the legislation provides several legal means, none of them, however, have turned out to be efficient enough in practice). By analysing the Court's jurisprudence, the authors critically assess imprisonment standards that have been set by the Court, while at the same time propose measures to improve the position of prisoners in Slovenia.

Keywords: prison, housing conditions, prison overcrowding, legal remedies, European Court of Human Rights, conditional release, Slovenia

UDC: 342.7:343.8(497.4)